

ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИДА ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ НАЗАРИЙ ТАҲЛИЛИ

Сиддиқжонов Мухторжон Алишер ўғли

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш Академияси Магистратура тингловчиси
siddiqjonovmuhtorjon@gmail.com
<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10434155>

ARTICLE INFO

Received: 19th December 2023

Accepted: 26th December 2023

Online: 27th December 2023

KEY WORDS

Жиноят, жавобгарлик,
жамоат, жамият,
хавфсизлик, тартиб, жамият
учун хавфли, ҳуқуқ,
эркинликлар, тугдирадиган.

ABSTRACT

Мазкур мақолада Жиноят қонунчилигида жамоат хавфсизлиги тушунчаси ва унинг назарий таҳлили баён этилган. Шунингдек, мақолада “Жамоат хавфсизлиги” тушунчасини таҳлил қилиш билан боғлиқ бугунги кундаги илмий қарашлар, бу борадаги олимларнинг фикрлари таҳлил этилиб, муаллифнинг тавсиялари берилган.

Бизга маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги ПФ-27-сон Фармони тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепцияси”да “жамоат хавфсизлигига” тушунча берилгани билан, илмий асослаш ва замонавий шакллантириш, шунингдек, бошқа шунга ўхшаш ҳуқуқий ходисалар билан чегараланиш ва муайян алоқаларни ўрнатиш тадқиқот фаолияти учун ҳам, ҳуқуқ учун ҳам, ижро амалиёти учун ҳам катта аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида эса, “Жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар” учун жавобгарлик назарда тутилган алоҳида боб бериб ўтилган. Аммо, Кодексда ҳам “Жамоат хавфсизлигига” таъриф берилмаган.

Шулардан келиб чиқиб, “Жамоат тартиби” ва “жамоат хавфсизлиги” тушунчалари ўртасидаги муносабат масаласи маъмурий ҳуқуқ назариясида ноаниқдир. Ушбу тушунчаларни уларнинг муносабатлари нуқтаи назаридан тўлиқ ва қисман кўриб чиқиш зарурлиги ҳақида фикрлар ҳам мавжуд. Ушбу нуқтаи назарни С.В.Нестеров¹ ва бир қатор бошқа олимлар қўллаб қуввайтлайди².

Яна бир эътиборга лойиқ ёндошув мавжуд бўлиб, унга кўра “жамоат тартиби” тушунчаси “жамоат хавфсизлиги” тоифасига қараганда мазмунан торроқдир. Хусусан, А.В.Готовцевнинг таъкидлашича, агар жамоат тартибининг мақсади фақат фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлаш бўлса, жамоат хавфсизлиги дахлсизлиги ва бошқа манфаатлар ҳамда объектлар, хусусан, одамлар, мулк, жамият учун хавф тугдирадиган ва ортиб бораётган хавф манбаларининг хавфсиз ишлашини

¹ Нестеров С.В. Общественная безопасность как правовая категория // Аграрное и земельное право. 2012. № 12. С. 104.

² Готовцев А.В. Организационно-правовые вопросы взаимодействия милиции и внутренних войск в охране общественного порядка: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. М., 2000. С. 13.

таъминлашдир. Бундан у “жамоат хавфсизлиги” тушунчасининг жамоат тартибига нисбатан кенгроқ мазмуни ҳақида хулоса чиқаради³.

Шуни таъкидлаш керакки, юридик адабиётларда ва расмий ҳужжатларда “жамоат хавфсизлиги” тушунчасига нисбатан давлатнинг турли манфаатлари ҳимоя қилинадиган, реал ва потенциал хавф, ички ва ташқи таҳдидлар эҳтимоли минималлаштирилган, шахс ва жамиятнинг самарали ривожланиши учун имконият яратилган ҳолатни тавсифлаш учун ишлатилади⁴.

Ушбу умумий назарий таъриф бошқарув ва маъмурий ҳуқуқий жиҳатларни ўзида акс эттиради, жамоат хавфсизлигини таъминлаш эса шахс ва жамиятни ҳимоя қилиш, уларнинг хавфсиз ҳаёти, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш кафолати сифатидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш, қабул қилиш ва амалга ошириш билан боғлиқ⁵.

“Жамоат хавфсизлиги” тушунчасини таҳлил қилишга тўхталадиган бўлсак, шуни таъкидлаш жоизки, бугунги кунда илмий ишларда ушбу ҳуқуқий тоифани белгилаш бўйича кўплаб қарашлар шаклланган. “Жамоат хавфсизлиги” атамаси илмий билимларнинг турли соҳаларида ва ижро этувчи ҳокимият органлари, шунингдек, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг амалий фаолиятида кенг қўлланилади. Бироқ, унинг кенг қўлланилишига қарамай, афсуски, бугунги кунда “жамоат хавфсизлиги” таърифи ягона ёндашув мавжуд эмас. Шу муносабат билан “жамоат хавфсизлиги” тушунчасининг мазмунини аниқлаш бўйича илмий адабиётлар, амалдаги қонун ҳужжатларини ҳар томонлама таҳлил қилиш мақсадга мувофиқдир.

Жамоат хавфсизлигини ҳисобга олган ҳолда Л.Рогозин уни “табiiй офатлар ёки бошқа махсус шароитлар билан боғлиқ ҳолда, алоҳида шароитлар юзага келганда жамият учун ортиб бораётган хавф тўғдирувчи объектлардан фойдаланган ҳолда, ҳуқуқ нормаларга мувофиқ шаклландиган жамоат муносабатлари тизими”, деб таърифлайди⁶.

С.И.Гирконинг фикрича, жамиятни ички ва ташқи таҳдидлардан ҳимоя қилиш сифатида жамоат хавфсизлиги жуда муҳим назарий ва амалий муаммо эканлигини кўрсатади, уни хал қилиш, бошқа ижтимоий муносабатлар қатори, мамлакатда жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича ҳуқуқни муҳофаза қилиш стратегиясини белгилашга бевосита боғлиқ⁷.

³ Готовцев А.В. Организационно-правовые вопросы взаимодействия милиции и внутренних войск в охране общественного порядка: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. М., 2000. С. 13.

⁴ Концепция общественной безопасности в Российской Федерации от 20 ноября 2013 года URL: <http://kremlin.ru/acts/news/19653>.

⁵ Радюшин Я.Н. Компетенция органов государственной власти и органов местного самоуправления в сфере обеспечения общественной безопасности: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004. 220 с.

⁶ Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 12 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21: 0.89

DOI: 10.24412/2181-1385-2021-12-1163-1174

⁷Гирько С.И. Обеспечение общественной безопасности в системе мер защиты личности, общества и государства: состояние, проблемы, перспективы // Административное право и процесс. 2009. № 5. С. 8.

С.В.Степашин жамоат хавфсизлиги - бу ижтимоий муносабатларнинг сифат ҳолатини, жамиятнинг муайян тарихий ва табиий шароитларда изчил ривожланишини таъминлаш, турли омиллар таъсирида мазмуни ва йўналишини ўзгартирадиган ички ва ташқи келишмовчиликлардан келиб чиқадиган хавф-хатарлардан ҳимоя қилишдир, деб ҳисоблайди⁸.

Б.П.Кондрашов томонидан таклиф қилинган концепция юзасидаги фикрича, жамоат хавфсизлиги - бу нормаларга риоя қилиш ва амалга ошириш натижасида шаклландиган ижтимоий-ҳуқуқ категория, дахлсизлиги давлат, жамият томонидан кафолатланган жамоат муносабатлари тизимидир⁹.

И.Б.Григорьев, К.А.Григорьевалар эса, “жамоат хавфсизлиги” атамасининг мазмунини аниқлашга ҳаракат қилишар экан, В.Лукияновнинг илмий позициясига мурожаат қилиб, жамоат хавфсизлиги агар маъмурий ҳуқуқбузарлик объекти ҳақида гап кетаётган бўлса, маълум бир ижтимоий муносабатлар эканлигини кўрсатади. Ўз-ўзидан ижтимоий муносабатлар ва моддий олам ўзига хос табиий қонуниятлари билан реал воқеликни ташкил

этади, демак, жамоат хавфсизлиги бу “инсон саломатлиги, ҳаёти, мулки ва хайвонот дунёсига зарар етказиш имкониятини истисно этувчи воқелик ҳолатидир, чунки у ўз ҳаракатларида тегишли қоида ва меъёрларга амал қиладиган шахснинг оқилона иродаси билан бошқарилади”, деб айтиш мумкин¹⁰.

Жамоат хавфсизлиги таълимотини профессор В.В.Гушин янада бойитиб, жамоат хавфсизлиги ижтимоий-ҳуқуқ ходиса эканлигини таъкидлаб, шахс, жамият ва давлатнинг ҳаётий манфаатларига потенциал ёки реал хавф туғдирувчи шарт-шароитлар ва омилларнинг олдини олиш ва бартараф этиш мақсадида ҳуқуқ нормалар тизими билан тартибга солинадиган жамоат муносабатлари учун хавф ортишининг билвосита манбалари мажмуи сифатида тушуниш лозимлигини таъкидлаган.

Олим шунингдек, хавфсизлик муаммоси инсониятнинг омон қолиши ва барқарор ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим мезонига айланиб бораётганини ва айнан замонавий шароитда хавфсизликнинг етарли даражаси нафақат давлат манфаатлари, балки бутун жамият манфаатларини ҳам қамраб олиши кераклигини таъкидлайди. Шу сабабли, умуман хавфсизликнинг устуворлиги инсон ва бутун жамиятни ҳимоя қилишдир. Ижтимоий (жамоат) хавфсизликнинг моҳияти шу билан боғлиқ бўлиши керак¹¹.

⁸Степашин С.В. Теоретико-правовые аспекты обеспечения безопасности в Российской Федерации: дис. ... докт. юрид. наук. СПб., 1994. 246 с.

⁹Кондрашов Б.П. Общественная безопасность и административно-правовые средства её обеспечения: дис. ... докт. юрид. наук. М., 1998. 302 с.

¹⁰Григорьев И.Б., Григорьева К.А. К вопросу о подходах к определению содержания термина «общественная безопасность» в правовой доктрине и отдельных актах концептуального характера, утвержденных указами президента российской федерации URL: <http://pravozashitnik.net/ru/2014/4/5>.

¹¹Гушин В.В. Правовые и организационные основы обеспечения общественной безопасности в Российской Федерации при чрезвычайных ситуациях: дис. ... докт. юрид. наук. М., 1998. 449 с.

Худди шундай фикирни Б.Т.Хамхоев ҳам билдирган. Муаллифнинг таъкидлашича, жамоат хавфсизлиги деганда жамиятнинг барқарор мавжудлигини, фуқароларнинг зарур эҳтиёжлари ва манфаатларини қондириш ва амалга оширишни, турли хил жиноятларнинг олдини олиш ёки хавф ва таҳдидларни бартараф этиш қобилиятини таъминлайдиган ижтимоий муносабатларнинг сифатли тараққиёти ва ривожланиш ҳолати тушунилиши керак. Жамоат хавфсизлиги, шахс, жамият ва давлат хавфсизлигини ўз ичига олади. Бундан ташқари, Б.Т.Хамхоевнинг фикрича, жамоат хавфсизлиги одамларнинг ҳаёти ва соғлиғига, уларнинг мол-мулкига таҳдидларнинг олдини олиш ёки бартараф этиш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатларни қамраб оладиган ажралмас қисмдир¹².

“Жамоат хавфсизлиги” тушунчаси мазмунида олимларнинг алоҳида гуруҳи уни ҳимоя қилишнинг барча объектларини белгилайди, яъни: жамоат хавфсизлиги - бу одамларнинг ҳаёти ва соғлиғига, моддий бойликлар ва атроф-муҳитга таҳдидларнинг олдини олиш ва бартараф этишни таъминлайдиган органлар ва воситалар тўпламидир, деб фикр билдиришади¹³. Жамоат хавфсизлиги нафақат хавфсизлик ҳолати, балки жамият ҳуқуқ тизимининг ажралмас элементи сифатида ҳам қаралади, унда турли таҳдидларнинг олдини олиш ва бартараф этиш учун махсус ҳуқуқ механизмлар ишлайди. К.С.Белскийнинг фикрича, жамоат хавфсизлиги диний, миллий ва меҳнат асосидаги низоларнинг йўқлиги билан тавсифланган муҳит эканлигини таъкидлайди. Шу нуқтаи назардан, жамоат хавфсизлиги деганда, энг муҳими, жамоат осойишталиги ва фуқароларнинг уларни ҳар қандай таҳдид ва шу каби хатти-ҳаракатлардан ҳимоя қилишга ишончи ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизими, биринчи навбатда, полиция тизими томонидан таъминланадиган давлат тушунилади¹⁴.

И.И.Веремеенконинг фикрига кўра, жамоат тартиби деганда жамият эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда, жамоат хавфсизлиги ва шахс хавфсизлигини таъминлайдиган, шу билан жамият ҳаётининг мувофиқлаштирилиши ва динамиклигини кафолатлайдиган жамоат жойларидаги муносабатлар тартиби тушунилиши керак. Бундан келиб чиқадики, жамоат хавфсизлиги ва шахс хавфсизлигини таъминлаш жамоат тартибини ўрнатиш ва сақлаш мақсадини ташкил этади¹⁵. И.И.Веремеенко билан бирлашиб, жамоат тартибини сақлашнинг ўхшаш мақсадларини кўрсатиб, Э.А.Черепанов бундай фаолиятнинг кутилаётган якуний натижасини одамларнинг ҳаёти содир бўладиган нормал муҳитни яратиш учун тегишли шарт-шароитларни таъминлаш шаклида аниқлайди¹⁶. Моҳиятан шунга

¹²Хамхоев Б.Т. Проблемы определения общественной безопасности // Административное право и процесс. 2011. № 7. С. 40-42.

¹³Туманов Г.А., Фризко В. И. Общественная безопасность и ее обеспечение в экстремальных условиях // Советское государство и право. 1989. № 8. С. 21-23.

¹⁴Бельский К.С. Полицейское право/под ред. А. В. Куракина. М.: Изд-во «Дело и Сервис», 2004. 816 с.

¹⁵Веремеенко И.И. Механизм административно-правового регулирования в сфере охраны общественного порядка: Предмет и понятие. Ч. 1 М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1981. С. 18.

¹⁶Черепанов Е.А. Общественная безопасность: теоретико-правовые и организационные проблемы ее обеспечения // Вопросы совершенствования деятельности милиции общественной безопасности. Сборник № 9. М., 2002. С. 46.

ўхшаш позиция А.И.Павловскийнинг диссертация тадқиқотида ҳам баён этилган¹⁷. Бу мавзуда жиноят ҳуқуқи бўйича илмий ишларда ҳам баён қилинган нуқтаи назар келтирилган. Масалан, П.Ф.Гришаев ижтимоий ўзаро муносабатлар соҳасида юзага келадиган муносабатларнинг шундай тартибини жамоат тартиби деб ҳисоблайди, унга кўра жамиятнинг барча аъзолари нафақат ҳуқуқий нормалар, балки ахлоқий меъёрлар билан тартибга солинадиган қоидаларга риоя қилишлари керак¹⁸.

Жамоат хавфсизлигининг кафолати жамиятнинг барча аъзолари томонидан ушбу нормаларга риоя қилиш бўлиб, фуқароларнинг хавфсиз муҳитда кундалик ҳаётини таъминлайди. Фуқароларнинг ўз шаъни ва кадр-қиммати дахлсизлигини, жамоат ва шахсий тинчлигини таъминлашга бўлган эҳтиёжини англаш жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартиби ўртасидаги муносабатларни белгилаб берувчи омил ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, олимларнинг қарашлари мунозарали бўлиб, жамоат хавфсизлиги сифатида жамият ва фуқароларни ҳимоя қилиш ҳолатини ҳисобга олади, бу фақат фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига, шунингдек, уларнинг мулкига зарар етказувчи хавф омилларини зарарсизлантириш билан боғлиқ¹⁹.

Инсон саломатлигининг ёмонлашишига субъектнинг шаъни ва кадр-қимматига тажовуз қилиш ҳам сабаб бўлиши мумкин. Шу билан бирга, инсон ҳаёти ва саломатлиги хавфсизлигини, мулк дахлсизлигини кафолатламасдан туриб, жамоат ва шахсий тинчликка эришиш қийин. Бундан ташқари, Н.В.Баландина “жамоат тартиби” ва “жамоат хавфсизлиги” тушунчалари ўртасидаги муносабатларни давлатнинг жамият, алоҳида фуқаролар олдидаги масъулияти нуқтаи назаридан таҳлил қилиб, улар нафақат давлатнинг асосий функцияларининг мазмунини, шу жумладан стандартлар, ички тажовуздан, жиноятлар сонидан, шунингдек, ташқи тажовуздан ҳам ҳимоя қилиш ва таъминлаш, шунингдек, ҳуқуқнинг функцияларини (хавфсизликни ўрнатиш) акс эттиришини тўғри таъкидлайди. Қонун жамоат муносабатларини давлат томонидан тартибга солувчи, яъни, хавфсизлик стандартларини, тартибни (тартибга солиш функциясини), шунингдек ваколатли давлат органлари тизими ёрдамида ўрнатади, жамиятда хавфсизлик ва тартибни таъминлайди, кафолатлайди ва ҳимоя қилади²⁰.

Бир қатор олимларнинг нуқтаи назарлари таҳлилидан келиб чиқиб, Д.А.Коротченковнинг жамиятнинг хавфсизлигини таъминловчи манфаатларининг рўйхати бўлиши зарурлиги тўғрисидаги фикрига қисман қўшилиш мумкин, лекин бу масалалар қонунчиликдаги ҳаволаки диспозициялар орқали ўз-ўзидан ҳал бўлади деган фикрдамиз. Шунингдек, И.И.Веремеенковнинг “жамоат ва шахс хавфсизлигини таъминлаш жамоат тартибини ўрнатиш ва сақлаш мақсадини ташкил этади” деган фикрида шахс, жамият ва давлатнинг муҳим манфаатлари ҳисобга олинмаган, чунки ушбу манфаатларнинг қондирилмаслигини жамоат хавфсизлигига нисбатан жиддий

¹⁷Павловский А.И. Административно-правовые гарантии прав и свобод граждан в сфере охраны общественного порядка: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1998. С. 23-24

¹⁸ Гришаев П.Ф. Преступления против общественной безопасности и порядка. М.: ВЮЗИ, 1959. С. 4.

¹⁹Кондрашов Б.П. Общественная безопасность и административноправовые средства её обеспечения. М.: Щит-М, 1998. С. 16-17.

²⁰ Баландина Н.В. Общественный порядок и общественная безопасность – зона ответственности государства перед обществом // Правовая культура. 2011. № 2. С. 67.

таҳдид сифатида қараш мумкин. П.Ф.Гришаевга кўра жамиятнинг барча аъзолари нафақат ҳуқуқий нормалар, балки ахлоқий меъёрлар билан тартибга солинадиган қоидаларга риоя қилишлари кераклигини кўрсатиб, қайсидир маънода, давлатнинг қонун чиқарувчи органи томонидан ишлаб чиқиладиган ҳуқуқий ҳужжатларга асосий эътиборини қаратиб, ушбу ҳужжатлар яъни қонунлар ёки бошқада ҳуқуқий нормаларнинг сифатини эътибордан четда қолдиради.

Бизнинг фикримизча, жамоат хавфсизлигининг бундай таърифи жуда оддий куринади, чунки ҳатто энг “идеал ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органи”нинг мавжудлиги ҳам жамоат тинчлигининг тўлиқ ҳолатини кафолатламайди.

Юқорида айтилганларнинг моҳияти шундан далолат берадики, замонавий илмий фикрларида “жамоат хавфсизлиги” тушунчасини таърифлашда ягона қарашлар мавжуд эмас.

Хулоса қиладиган бўлсак, биринчидан, таърифларнинг аксарияти унинг турли томонларини ва хавфсизлик ҳамда ҳимоя қилиш объектларини акс эттиради; иккинчидан, олимлар жамоат хавфсизлигининг фақат битта мазмунли жиҳатига яъни турли таҳдидлардан ҳимояланиш даражасига эътибор қаратадилар; учинчидан, айрим олимлар миллий хавфсизлик ва жамоат хавфсизлигини тенглаштирадilar.

“Жамоат хавфсизлиги” тушунчасини аниқлаш бўйича илмий позицияларни таҳлил қилиш унинг ўзига хусусиятларини ажратиб кўрсатишга имкон беради. Биринчидан, бу етарли хавфсизлик ҳолати. Бу ҳолат жамоат хавфсизлигини самарали таъминлаш фуқароларнинг амалдаги қонун ҳужжатларида белгиланган ҳуқуқларини, хавфсизлик ва жамоат осойишталиги шароитида амалга ошириш имконини беради.

Иккинчидан, жамоат хавфсизлиги умумий ва махсус ваколатли давлат ҳокимияти органлари тизими, шунингдек, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролар томонидан таъминланади. Шунга кўра, жамоат хавфсизлиги давлат томонидан таъминланади ва кўриқлаш объектларига хавф тўғдирадиган вазият юзага келганда, давлат ҳокимиятининг ваколатли органлари бундай хавфларни бартараф этиш учун фавқулодда, алоҳида, вақтинчалик чоралар куриши керак бўлади.

Учинчидан, жамоат хавфсизлигини таъминлаш жамоат тартиби мавжуд бўлганда энг самарали булади. Шунинг учун жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги жамоат муносабатларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, кўпинча “жамоат хавфсизлиги” ва “жамоат тартиби” атамалари ўзаро боғлиқ тушунчалар сифатида қўлланилади.

Шунингдек, шахснинг, жамиятнинг, давлатнинг ҳаётини манфаатларини амалга оширишдан келиб чиқадиган ижтимоий муносабатларнинг мавжудлиги, улар ижтимоий имтиёзлар, конституциявий тузум, жамоат тартиби, шахсий дахлсизлик, мулк ва бошқаларни ўз ичига олади. Биз буни Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 2-моддасида назарда тутилган кодекснинг вазифаларида ҳам кўришимиз мумкин.

Зеро унда шундай дейилган “Жиноят кодексининг вазифалари шахсни, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини, жамият ва давлат манфаатларини, мулкни, табиий муҳитни, тинчликни, инсоният хавфсизлигини жиноий тажовузлардан кўриқлаш, шунингдек

жиноятларнинг олдини олиш, фуқароларни республика Конституцияси ва қонунларига риоя қилиш руҳида тарбиялашдан иборатдир”.